

Любов ЮРЧЕНКО

доцент кафедри соціальних
і гуманітарних дисциплін
Національного університету
цивільного захисту України,
доктор філософських наук, професор

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В парадигмі національної безпеки України як у воєнний час, так і під час післявоєнної відбудови в мирний час екологічна складова кожного виду безпеки може стати тим інтегратором, що об'єднає їх у єдину систему; допоможе знайти оптимальне їх співвідношення в цій системі.

Визначаючи феномен безпеки громадянського суспільства, слід враховувати комплекс основоположних принципів, таких як гуманізм, законність, рівноправність національних інтересів, взаємна відповідальність громадянина – держави – суспільства та ін.

Слід пам'ятати, що концепція безпеки держави органічно поєднує не тільки життєво важливі інтереси країни як рівноправного учасника міждержавних стосунків, а й можливі події та обставини внутрішнього характеру. До внутрішніх аспектів можна віднести: соціальні сили суспільства (партії, громади, зібрання, громадяни і ін.), що намагаються досягти своїх політичних цілей різними засобами. Це можуть бути фактори дезорганізації державного сектора економіки, перешкоджання розвитку нових прогресивних економічних структур, загострення паливно-енергетичної проблеми, виснаження природних ресурсів і погіршення екологічного стану навколишнього середовища і, як наслідок, виникнення та загострення соціальних проблем: зростання злочинності, переоцінки і зміщення акцентів у галузі культурного, морального і духовного розвитку суспільства тощо.

Як бачимо, більшість загроз внутрішнього порядку прямо або побічно пов'язана з загальною соціальною та економічною ситуацією в Україні, зумовленою станом війни. Ще до воєнні підрахунки західних політологів С. Гантінгтона і С. Липсета засвідчили, що зниження рівня річного національного доходу на душу населення нижче певної межі спонукає до виникнення соціальних негараздів і значно зменшує внутрішню стабільність суспільства [1]. Значну напруженість у суспільстві викликають колосальні руйнації інфраструктури держави, спричинені воєнними подіями, неконтрольована міграція населення, фактичне подорожчання всіх товарів і послуг, підвищення платежів без зростання заробітної плати. Але соціальна стабільність українського суспільства погіршилася не тільки через військові дії та зниження життєвого рівня основної маси населення, а і в результаті процесу демонтажу старої соціально-політичної структури. Ці процеси сприяють зламу традиційної ціннісної системи, збільшенню кількості маргінальних груп населення. У суспільстві складаються полярні системи цінностей, носіями яких є різні групи людей.

У цих складних умовах до основних завдань зі створення внутрішньої безпеки України слід віднести: збереження загальнонаціональної злагоди в суспільстві, дотримання прав людини і громадянських свобод, охорону навколишнього середовища, виявлення і вчасне усунення кризових подій та деструктивних тенденцій у внутрішньополітичній, економічній, етнічній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності держави і суспільства.

Національна безпека України – це динамічна і досить чутлива система. Її ознаки і параметри не є певною постійною сукупністю – проявлені різновиди цього феномена можуть періодично у просторі і часі значно змінюватись. Тому надійність захисту життєво важливих інтересів України потребує пильної уваги і залежить насамперед від створення ефективної системи безпеки і механізму її реалізації.

Національна безпека розробляється органами законодавчої та виконавчої влади, силами і засобами, призначеними для відвернення загроз і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. І дуже бажано, щоб державні органи у ході розв'язання першочергових завдань національної безпеки активніше взаємодіяли не тільки між собою, а й з громадськими структурами, координуючи діяльність державних і суспільних інститутів.

Закономірності переходу від біполярного до поліцентричного устрою яскраво і виразно виявляються за умов, коли все складніше підтримувати і регулювати існування системи традиційних відносин. Останні події міжнародного життя засвідчують, що поліцентрична система міждержавних стосунків здатна викликати дестабілізацію, що часто закінчується гострими конфліктами, в тому числі і збройними. Науковці з політичної географії передбачають у найближчі десятиріччя перебудову політичної карти світу. За їхніми припущеннями, в найближчі 25–30 років чисельність держав у світі збільшиться на 50 відсотків. Межі існуючих і новостворених держав регулюватимуться на базі їхньої відповідності мовній і територіальній totoжності народів, що там мешкають. Звісно, такі обставини призведуть до активізації подій з локальними війнами або воєнними конфліктами [2; 3].

Як свідчать останні події, головним джерелом воєнної небезпеки є також удосконалення і зростання кількості створюваних систем зброї. Людство вступило в епоху високотехнічних війн (війн шостої генерації), в яких використовується високоточна зброя, заснована на принципово нових технічних ідеях. Удосконалення бойових засобів неминуче призведе до зміни структури військ і засобів ведення бойових дій. Цим можна пояснити злободенність та актуальність широкого обговорення в науковій і суспільно-публіцистичній літературі проблеми воєнної доктрини.

Оцінюючи в цілому розробку теоретичних положень концепції безпеки, відзначимо, що проблема місця і ролі етнонаціонального чинника в системі безпеки України відображена явно недостатньо. Україна є поліетнічною державою, в якій проживають представники більш ніж 120 національностей. За умов, коли головним об'єктом захисту в Україні є громадянин, його права і свободи, а також за обставин такої широкої поліетнічності суспільства, етнонаціональний чинник набуває особливої значущості.

Ідея української державності нерозривно пов'язана саме з питаннями формування національної безпеки України. І це має чіткий детермінізм. На державу завжди покладалися насамперед функції безпеки територіальної цілісності та недоторканності кордонів, адже вона виступала і виступає символом консолідації народу, етносу, збереження його ідентичності. Саме державна незалежність має стати тією основою, на якій розвиватимуться політична культура, моральність і духовність українського суспільства.

Українське суспільство, на думку М. Михальченка, Б. Попова, М. Степика і інших дослідників, як у довоєнний, жахливий воєнний час, так і в післявоєнну перебудову слід вважати перехідним, таким, що характеризується певними соціально-політичними процесами а саме: посиленням загальнолюдських і гуманістичних цінностей та їхніх пріоритетів, зростанням національної самосвідомості; переходом від державно-номенклатурних пріоритетів до національних, загальнолюдських, індивідуальних цінностей, перебудовою старої і формуванням нової соціальної (в тому числі і національної) системи суспільства, пошуком нової ідеї, яка консолідує суспільство, тощо [4–6].

Для створення сучасної парадигми безпеки України неабияке значення має процес самоорганізації суспільства. Особливе місце в цьому належить загальнонаціональній ідеї, в якій реалізується (або має реалізуватися) певний інтерес. У багатонаціональній державі ця ідея має втілювати в собі інтереси всіх або більшості етносів, що живуть у ній. Вважаємо, що консолідуючою, головною серед інших, має стати ідея збереження навколишнього природного середовища, відновлення екологічно повноцінного господарювання.

Українське суспільство історично складається з багатовекторної і складної етнонаціональної структури. Вона представлена етносами, які традиційно проживали на територіях, що входили до складу нинішньої України, займали певне місце в суспільно-політичному житті держави зі своїми особливостями етнічної культури. В нинішньому українському соціумі відбувається становлення нової соціально-групової структури. Для цієї структури нормальним явищем є плюралізм у взаємовідносинах різного роду етнокультурних аспектів. Закритість або уніфікованість національного чи групового співтовариства призводить до виникнення етноцентристських настроїв і загострює традиційні етностереотипи сприйняття соціальних змін. Таким чином, етноцентризм обмежує розвиток множинного етнонаціонального суспільства, провокуючи появу внутрішніх конфліктів. А одним із вагомих факторів безпеки держави, як підкреслює М. Степико, є необхідність продовження історично тривалого процесу формування поліетнічної нації в Україні [5].

Зазначимо, що на сьогодні вже не викликає сумніву, що в динамічному процесі сталого розвитку суспільства будь-який із аспектів національної безпеки, чи то економічний, чи то технологічний, чи то навіть оборонний, втрачає свій сенс у разі

непридатності навколишнього природного середовища для життя і діяльності людини. Виходячи з цього, екологічну безпеку слід розглядати не як одну із складових системи безпеки суспільства, а як системний феномен, здатний, з одного боку, консолідувати суспільство, а з іншого – забезпечити основу його відновлення та прогресу.

Маса обставин, від локальних природних, соціальних, техногенних катастроф – до глобальної екологічної кризи, у сукупності становлять комплекс загроз для всього людства, екосфери, соціо- і техносфери Землі. Людство, через необдумане розширення техносфери, соціальні, політичні та воєнні події, за досить короткий інтервал часу вкрай дестабілізувало усю систему «людина – техносфера – біота – середовище», викликавши глобальну екологічну катастрофу на більшості українських земель. І через існуючі у біосферній системі внутрішні зв'язки ця дестабілізація вражає саму людину (ефект бумеранга): людина пригнічує сама себе через пригнічення природи. Резюмуючи погляди на проблему, можна однозначно підсумувати: повноцінний стан навколишнього середовища визначає благополуччя всіх без винятку учасників співмешкання регіону, держави, континенту; екологія не знає кордонів.

Теоретичною і методологічною передумовою дослідження феномена екологічної безпеки є загальна теорія безпеки, зокрема національної безпеки. Проте концепцію національної безпеки не слід розглядати як об'єднану універсальну теорію, що досліджує всі види безпек і встановлює єдині принципи і правила безпеки в будь-якій сфері суспільного життя. Ці аспекти настільки численні і різнопланові, що спроби штучно об'єднати знання про них можуть призвести до утворення певного надуманого конгломерату, а не системи знань про безпечне існування як держави, так і громадянина у ній.

Але слід пам'ятати, що у ході динамічного процесу сталого розвитку суспільства будь-який із аспектів національної безпеки втрачає свій сенс у разі непридатності навколишнього природного середовища для життя і діяльності людини. З огляду на це екологічну безпеку розглядаємо не як один із компонентів системи безпеки суспільства, а як інтегратор, здатний, з одного боку, консолідувати суспільство, а з іншого – створити безпечну основу його прогресу.

Зважаючи на колосальні руйнації навколишнього середовища під час війни та системний характер екологічних проблем, стратегія екологічної безпеки органічно корелюється з комплексом технологічних, політичних, юридичних, економічних і гуманітарних чинників. Не існує цілісних міжнародних моделей екологічної безпеки; у кожній країні формується своя система, яка відображає економічні механізми, культурні та етнонаціональні традиції і особливості, правову та адміністративну системи, а також спільний стиль формального та творчого процесу прийняття рішень.

Науково необґрунтоване, злочинне втручання у стан синергетичної біосферної системи може викликати катастрофічні наслідки як для самої людини, так і держави. У даному випадку неминучі деякі обмеження діяльності, орієнтовані на вибір тільки таких можливих сценаріїв зміни світу, у яких забезпечуються стратегії виживання людини. І ці обмеження зумовлюються не тільки об'єктивними знаннями про можливі лінії розвитку подій, але і ціннісними орієнтирами розуміння толерантності, добра, краси, самоцінності людського життя.

На жаль, сучасна людина за рівнем своїх знань і умінь досягла рівня згубного екологічного чинника і зазвичай уже не керується ціннісно нейтральними науковими орієнтирами. В полі екологічної безпеки моральний бік науки, незалежно від його національного, релігійного чи філософського вираження, стає для людини принципово важливим, з необхідністю вимагає синтезу знань, етичних і естетичних цінностей.

На нашу думку, в часи відбудови екологічний аспект безпеки, ймовірно, буде оцінюватись економічними і владними колами у зовсім іншому світлі. Падіння економіки, почастищення банкрутства остудять їхній «зелений» запал. А значить, природу можуть принести в жертву економіці, яка для багатьох владних кіл виявиться на першому місці. Отже, реальний еколого-економічний розвиток соціуму продовжить виявляти одну з найважливіших суперечностей, яка значною мірою розкриває сутність екологічної безпеки, – це подолання протиріччя між необхідністю подальшого нарощування виробництва і урахуванням обмежених компенсаційних можливостей біосфери.

1. Білоус О. Г., Лук'яненко Д. Г., Зленко В. А. та ін. Глобалізація і безпека розвитку. Київ : КНЕУ, 2002. 733 с.

2. Баланда А. Л., Дмитренко М. А., Довгань О. Д. Оцінки ризиків соціальної стабільності в Автономній Республіці Крим : монографія. Київ : НКЦ СБ України, 2007. 200 с.

3. Бруз В. С. Концепція національної безпеки України і визначення ролі міжнародних

організацій в її зміцненні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2001. Вип. 28. Ч. III. С. 3–11.

4. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич ; Київ : Відродження, 2004. 175 с.

5. Степико М. Т. Сучасний етап становлення української політичної нації: характерні особливості. *Стратегічна панорама*. 2004. № 1. С. 8–14.

6. Крисаченко В. С. Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри : монографія. Київ : НІСД, 2005. 368 с.

УДК 351.74+343.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/75-77

Олександр ЮХНО

професор кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної
підготовки факультету № 1
з підготовки слідчих
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

**ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ
НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕТИНАННЮ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ
І УХИЛЕННЮ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Євроінтеграція, запровадження безвізового режиму, політичні й військові конфлікти в Україні та інших країнах світу, економічна нестабільність та збільшення кількості біженців і мігрантів привели до пришвидшення введення та видачі зразків бланків документів із безконтактним електронним носієм інформації. Становлення незалежності України та визнання її суверенітету іншими державами світу спонукало до забезпечення міграційною службою МВС України наших громадян новими видами документів, що посвідчують особу, (біометричні дані та її громадянство), як на території України, так і за її межами, наділяють правами і обов'язками, зокрема обмежувальними на період дії воєнного стану та ін. Водночас в обігу є окремі елементи, паспортні документи і додатки для перетинання кордону, які підробляються для подальшого використання під час вчинення кримінальних правопорушень або ухилення від мобілізації. Чинний закон про кримінальну відповідальність України закріплює, що підроблені документи є предметом низки тяжких і особливо тяжких злочинів, таких як: торгівля людьми (дітьми) та їх органами або інша угода щодо передачі людини; виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; контрабанда, шахрайство, зловживання службовим становищем та ін. [1, с. 5, 94; 2]. В умовах воєнного стану вказане набуває більш поширених форм та впливає на обороноздатність країни. Агресія РФ в Україні, що продовжується уже понад два роки, поставила перед Головнокомандувачем, Урядом і Збройними Силами України завдання захищати та виборювати свою незалежність, свободу і територіальну цілісність. Як свідчить статистика, на першому етапі цієї агресії орієнтовно понад 4 млн українців вимушені були покинути територію країни, зокрема й особи чоловічої статі призовного віку від 18 до 60 років, з яких не всі мають наявне бажання повернутись назад для участі в опорі агресору.

Як свідчать результати бойових дій, на передовій значна кількість захисників отримує смертельні та інші поранення, перебуває в бойових підрозділах понад два роки і потребує ротації. Для підтримки боєздатності та отримання бажаної перемоги вказане спонукає до постійного поповнення підрозділів Збройних Сил України новим особовим складом, починаючи з передової, для забезпечення шляхів логістики та тилу, для чого Урядом здійснюються постійні мобілізаційні заходи. У свою чергу, національний законодавець намагається удосконалити чинне законодавство щодо проведення справедливої мобілізації громадян, про що на сьогодні йде обговорення у Верховній Раді України. Як свідчить робота територіальних ТЦК, окремі особи, що підлягають мобілізації та підготовці до захисту країни від агресора, уникають цього питання з різних причин. Окремі з них намагаються покинути